

NEMZETI-ETNIKAI KISEBBSÉGEK, ROMÁK: DEFINÍCIÓS NEHÉZSÉGEK**NATIONAL ETHNIC MINORITIES, GIPSIES: DEFINITION DIFFICULTIES**

Publikáciomban a cigányságot övező társadalmi feszültség problémaköréről, a kisebbségek fogalmi meghatározásának nehézségei szempontjából megközelítve fogalmaztam meg a gondolatokat. Az első világháború óta történt számos kísérlet ellenére napjainkban jogilag kötelező értékű, egységes kisebbségfogalom még mindig nem létezik. A definíciós nehézség pedig a nemzeti és etnikai kisebbségekkel történő bánásmódot negatív irányba befolyásolhatja.

Az egységes kisebbségfogalom megalkotása azért alapvetően fontos, mert csak azzal lehet a kisebbségek és velük szemben a többség, valamint az állam jogait és kötelezéseit meghatározni. E fogalom nélkül nem egyértelmű, hogy az államnak mely népcsoportokkal szemben van egyes jogok nyújtására kötelessége és mi tekinthető kisebbségi csoportokkal szembeni jogsértésnek. Véleményem szerint megállja helyét az a kijelentés, hogy Magyarország legnagyobb etnikai feszültsége az elmúlt évtizedben és várhatóan a közeljövőben is a cigány etnikumhoz kapcsolódik. Publikáciomban e népcsoport körül élő definíciós nehézségekkel ismerkedhet meg az olvasó.

In my publication I wrote my thoughts on the tensions in our society connected with the roma people, from the side of the word: minority's definition problems. After the First World War people were binding on find the solution, but instead of these attempts there are no legally and united stand concepts of the word: minority's meaning nowadays. The national and ethnic minorities are illtreated by these definition troubles.

It is basically important to make the united stand concept of them because this is the only way to determine the minorities', the majority's and the state's rights and obligations. Without this concept it is not clear that which ethnic groups should get rights from the state and what are the infringement of lawful rights against them. In my opinion the statement is truth that in Hungary the biggest ethnic tensions at the last decade were connected with the roma people and it will not be on the other way in the near future. In my publication you can read about the difficulties of the roma ethnic group's definitions.

Akár csak a történelemkönyvekből mindenki tudhatja, hogy a kisebbségi kérdés nem csak az elmúlt évtizedek terméke. Valamilyen formában az emberiség közel 90 százaléka érintett kisebbségi problémákban, mivel nagyságrendileg ennyien élünk többnemzetiségű államban. [1] Már a történelmi újkor Oszmán Birodalma a 16- 17. században az iszlám szabályok és elvek szerint működött: a népességet nem a nemzeti-nyelvi határvonalak, hanem a vallási kisebbségi hovatartozás figyelembevételével osztották fel. A modernkori nemzetek kialakulása is egyre inkább előtérbe helyezte az etnikai, nemzeti kisebbségi lét kérdését. [2] A világháborúk után viszont az átrendeződött Európa megosztottságából és a határzárakból adódó elzártság, a tiszta nemzetállamok létrejöttét célzó lakosságcsere kitelepítések, majd a rendszer-váltás, az európai integráció és a globalizáció által generált, gyors társadalmi változások mind mélyen érintették a korábbi évszázadokban ekkora változásokkal nem találkozó európai, köztük a hazánkban élő kisebbségeket. A 20. század második felére, főképpen a nyugati típusú társadalmakban már azon kérdést illetően is meglehetősen nagy zavar támadt, hogy maga a kisebbség fogalma hogyan határozható meg.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

TÓTH Csaba

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

A kisebbségi csoportokkal foglalkozó szakértők, politikusok között sokszor az is előfordult, hogy ugyanazon kisebbség fogalom jelentéstartalmán a felek mást és mást értettek, így az egyes megnevezések tisztázása érdekében mind a többségi, mind a kisebbségi népcsoportokhoz tartozó gondolkodók között kiélezett viták folytak. Abban viszont a felek egyetértettek, hogy kisebbségi csoportok a világon mindenütt vannak és — különösen Európában — igen jelentős sokszínűséget mutatnak. Léteztek olyanok, amelyek vándorló (nomád) életmódot folytattak, mások egy állam bizonyos régiójában telepedtek le vagy szétszóródtak egy ország területén. De olyan kisebbségi csoportokat ismerünk, amely tagjai a szomszédos államok között oszlanak meg. E nagy változatosság miatt nem könnyű feladat olyan definíciót találni, amely a kisebbség fogalmának valamennyi jellemzőjét magába foglalná. A definíciós nehézség pedig oda vezetett, hogy több nemzetközi szervezet a nemzeti és etnikai kisebbségek közötti különbséget nem tisztázta, e két kifejezést összemosta és — hibásan — szinonimaként használja. [3]

Ahhoz, hogy a nemzeti, etnikai kisebbségekről beszélhessünk, először a nemzet fogalmát kell tisztáznunk. Maga a nemzet egy olyan társadalmi csoport, amelyet közös eredet, származás, azonos nyelv, kulturális örökség és politikai hitvallás tart össze. Bibó István meghatározása szerint: „...a nemzet társadalmi közösség, és pedig az elemi, alapvető társadalmi közösségeket meghaladó méretű, politikai intenciójú közösség, mely meghatározott területet, hazát és azon politikai szervezetet, államot tud magának vagy kíván a magáénak tudni, s mindezt úgy, hogy a tudatban, a nemzeti tudatban a közösségnek jelentős hányada, esetleg csaknem teljes egésze részes. Fel szokták sorolni még a történelmi összetartozást, nyelvi azonosságot és gazdasági életképességet, mint a nemzet kritériumait...”. [4]

A kisebbségek fogalmát legkorábban az Állandó Nemzetközi Bíróság a görög-bolgár közösségekkel kapcsolatosan 1930-ban kiadott döntése tartalmazza. E határozat szerint a nemzeti kisebbség: „olyan személyek közössége, akik egy adott országban vagy helységben (településen) élnek, saját faji (nemzeti), vallási, nyelvi és hagyománybeli identitás olyan szolidaritásérzésben egyesíti őket, amely arra irányul, hogy megőrizzék hagyományaikat, megtartsák és gyakorolják vallásukat, a származásuknak megfelelő szellemben biztosítsák gyermekeik nevelését és oktatását, s hogy mindebben kölcsönösen segítsék egymást.” [5]

A nemzeti kisebbségek meghatározásában tehát elsősorban a társadalmi közösségeken belül azoknak a sajátoságnak az összegyűjtése játszott nagy szerepet, amelyek alapvetően jellemzik a kisebbségeket. Ezek Nicola Girasoli értelmezése alapján az etnikai, a vallási és a nyelvi sajátosságok. [6]

Az ENSZ Alapítóokmánya (1945) nem foglalkozott a kisebbségek kérdésével. Viszont nemzetközi szervezet Emberi Jogi Bizottságának „Faji Elkülönítés és Kisebbségi Jogok Albizottsága” munkájának keretében 1954-ben megtörtént a kisebbség fogalmának definiálása, miszerint: „a „kisebbség” meghatározás csak a népességen belüli azon nem-domináns csoportokat foglalja magában, amelyek a lakosság többi részétől jelentősen eltérő etnikai, vallási vagy nyelvi hagyományokkal vagy tulajdonságokkal bírnak, és ezeket meg kívánják őrizni.” [7] A kisebbség fogalom megalkotásában tehát e csoportokra leginkább jellemző mutatók voltak a fő meghatározó tényezők.

Az ENSZ kisebbségvédelmi szakértője: Francesco Capotorti 1977-es megfogalmazása szerint a kisebbség: „olyan nem domináns csoport, amely lélekszámban kisebb az állam népességének többi részénél, s amelynek tagjai — mint az adott állam szülöttei [nationals] — olyan etnikai, vallási vagy nyelvi jegyekkel rendelkeznek, amelyek különböznek az állam népességének többi részétől és olyan szolidaritás érzést tanúsítanak, még ha csak burkolt formában is, amely kultúrájuk, hagyományaik, vallásuk vagy nyelvük megőrzésére irányul.” [8] Ez a kormányok és a témakörrel foglalkozók által legteljesebb körűnek elismert definíció, amely körül írja, hogy a kisebbségek leginkább identitásuk megőrzésére törekednek.

A kanadai Jules Deschènes 1985-ben létrejött meghatározása szerint a kisebbség: „egy állam polgárainak olyan csoportja, amely számszerű kisebbséget alkot, az adott államban nincs domináns helyzetben, s olyan etnikai, vallási vagy nyelvi sajátosságai vannak, amelyek különböznek a népesség többségének ilyen jellemzőitől, olyan összetartozás-

érzésről (szolidaritásról) tanúskodik, hogy — ha burkolt formában is — kollektív akarat alapján sajátos csoportként kíván fennmaradni, és célja, hogy a törvény előtt a többséggel egyenlő jogokat és elbírálást élvezzen”. [9] Ez a Francesco Capotorti definíciójára épülő meghatározás azzal a tényezővel egészül ki, hogy a kisebbségek törekvéseiben jelen van a sajátos csoportként történő továbbélés és a törvény előtti egyenlőség követelésének kollektív akarata.

Az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének 1201/1993. sz. ajánlása 1. cikkének értelmében a nemzeti kisebbség: “olyan személyek csoportja egy államban, akik

- a. az illető állam területén laknak, ennél fogva állampolgárok;
- b. hosszú távú, szilárd és tartós kötelék fűzi az illető államhoz;
- c. megkülönböztető etnikai, kulturális, vallási vagy nyelvi jellemzőkkel rendelkeznek;
- d. megfelelően reprezentatívak, noha számukat tekintve kevesebben vannak, mint az illető állam vagy régiótól lakosságának többi részre;
- e. közös identitásuk elemei megőrzésének - ideértve kultúrájuk, hagyományaik, vallásuk vagy nyelvük közös megőrzésének - vágya motiválja őket.” [10]

Az egységes kisebbségfogalom megalkotása azért alapvetően fontos, mert csak azzal lehet a kisebbségek és velük szemben a többség, valamint az állam jogait és kötelességeit meghatározni. E fogalom nélkül nem egyértelmű, hogy az államnak mely népcsoportokkal szemben van egyes jogok nyújtására kötelessége és mi tekinthető kisebbségi csoportokkal szembeni jogsértésnek. Az első világháború óta történt számos kísérlet ellenére napjainkban jogilag kötelező értékű, egységes kisebbségfogalom még mindig nem létezik. [11]

A kisebbségi csoportoknak tehát emberek olyan csoportját tekinthetjük, akik maguk és a többségi társadalomhoz tagjai között valami alapján különbséget tesznek és/vagy ez a többségi társadalom különbözteti meg e csoportot önmagától. Ez a különbözés: a másság, leggyakrabban a nyelv, a vallás és az antropológiai külsőségek együttesében vagy egyes jegyeiben nyilvánul meg és nagyban befolyásolja a kisebbségi csoport többséghez való viszonyát.

Az ENSZ 1945- ben közzétett, a „Kisebbségek meghatározása és osztályozása” című dokumentuma

- a) faji;
- b) nyelvi;
- c) etnikai;
- d) nemzeti;
- e) vallási;
- f) őslakos;
- g) emigráns vagy önkéntes kisebbség között tett különbséget.

a) A faji kisebbség elnevezés ma már kevésbé használatos, mivel az UNESCO okmányok alapján „minden ember egyetlen fajhoz tartozik, és közös elődöktől származik. Ők egyenlőnek születtek méltóságban és jogokban, és közösen képezik az emberiséget”. Ennek ellenére a faji alapú megkülönböztetés a mindennapok során Dél-Afrika és az Amerikai Egyesült Államok egyes részein még napjainkban is megtörténik. [12]

b) A nyelvi kisebbségek csoportjába a lakosság azon része tartozik, amely magán- és/vagy hivatalos jellegű, írásban vagy szóban történő kontaktusaiban nem az adott állam hivatalos nyelvét beszélik. E kisebbségeknél az őrzött nyelv, mint másság mély összefüggésben van a történelmi és kulturális különbözőségekkal is.

c) „Etnikai kisebbség az a népcsoport, amelyik saját közösségében él — nemzeti gyökerei fellelhetőek — de nem köthető egyetlen nemzetállamhoz sem. A nemzet kohéziós elemei közül igazán csak a közös kultúra és a nyelv azonos-sága jellemzi.” Az etnikai csoportok léte kapcsán ki kell emelnünk azt a körülményt is, hogy e népcsoportok önálló álla-

misággal nem rendelkeznek, tehát egyetlen államban sem élnek többségben és nincsen olyan állam, amelyben a politikai hatalom birtokosai lennének. [13]

d) „*Nemzeti kisebbség az a népcsoport, amely elkülönülve (elszakítva) él többségi etnikumától, de anyanemzete rendelkezik önálló államisággal.*” E populáció tagjai tehát egyes ország vagy országok területén ugyan kisebbségben élnek, de korábban részei voltak egy olyan nemzetnek, amely egy saját állammal rendelkezik vagy rendelkezett. [14]

e) A vallási kisebbségek egy államban a többségtől eltérő vallási meggyőződésű csoportot alkotnak. Az osztrák emberjogi aktivista: Felix Ermacora szerint egy vallásos meggyőződésű népcsoport az államon belül akkor is a vallási kisebbségek körébe tartozik, ha a többség ateista. E legrégebben elismert kisebbségi formába tartozó populáció etnikai eredete a többség származásával megegyezhet, de hitük és kultúrájuk a többségétől eltér. [15]

f) Az őslakos kisebbség főleg az észak- és dél-amerikai kontinensre jellemző kisebbségek típusa. Ebben a térségben őslakos eszkimókat és indiánokat a saját szülőhazájukban kényszerítették kisebbségi sorsba a fegyverek minőségi különbsége szempontjából mindenképpen magasabb civilizációs szintű hódító, idegen népek.

g) Az emigráns (bevándorló) vagy önkéntes kisebbségi forma meglehetősen vitatott, mivel e csoport képviselői szülőföldjüket — többnyire a jobb életkörülmények megteremtése érdekében — saját akaratukból hagyják el és szabad választásukból telepednek le egy más értékrendű környezetben. A bevándorlóktól pedig az önkéntesen választott állam megtagadhatja a kisebbségi létjogosultságot és elvárhatja, hogy azok vegyék figyelembe a célország szokásait és jogi normáit. Az asszimilációs folyamat akkor lassul le, ha egy államba nagyobb lélekszámú és azonos nemzetiségű vagy vallású bevándorló csoport érkezik.

Ezek a csoportok már nem a meglévő rend szerint szervezik életüket, hanem egymással saját nyelvet beszélnek, más kultúrával, hagyományokkal, ünnepekkel rendelkeznek. A bevándorlók beilleszkedése ilyen körülmények között már problémák forrása lehet, ezért az önkéntes kisebbségekben élők létszámának növekedése egyre inkább megköveteli, hogy a befogadó állam e csoport tagjait is kisebbségként kezelje.

A kisebbség típusok tanulmányozása is alátámasztja azok nagy változatosságát és érzékelteti, hogy miért is nehéz a kisebbségek fogalmi meghatározása. „*Azt kell mondanom, semmi sem rejt magában olyan veszélyeket a világ békéjére nézve, mint a bánásmód, melyet bizonyos körülmények között a kisebbségekkel szemben alkalmazunk*” — jelentette ki 1919-ben Woodrow Wilson, az Amerikai Egyesült Államok akkori elnöke. [16] A közel egy évszázaddal ezelőtti nyilatkozat időszerűségéből mit sem vettett. Egy jó, mindenki által elfogadott definiálás viszont az egész kisebbségi kérdést új megvilágításba helyezhetné.

Magyarországon a nemzeti és etnikai kisebbség elnevezés általánosan az 1989-es rendszerváltás után terjedt el. Hazánkban a kisebbségi kérdést az alkotmány mellett a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény (1993. évi LXXVII. törvény) is szabályozza. E törvény értelmében „*nemzeti és etnikai kisebbség (a továbbiakban: kisebbség) minden olyan, a Magyar Köztársaság területén legalább egy évszázada honos népcsoport, amely az állam lakossága körében számszerű kisebbségben van, tagjai magyar állampolgárok és a lakosság többi részétől saját nyelve és kultúrája, hagyományai különböztetik meg, egyben olyan összetartozás-tudatról tesz bizonyosságot, amely mindezek megőrzésére, történelmileg kialakult közösségeik érdekeinek kifejezésére és védelmére irányul.*” [17] Annak ellenére, hogy a jogszabály által deklarált nemzetiségeken túl számos új nemzeti kisebbségek: oroszok, arabok, kínaiak, kurdok, valamint egyes afrikai közösségek is jelen vannak Magyarországon, utóbbiak ma még maradéktalanul nem abszolválják a nemzetiséggé nyilvánítás kritériumait. Hivatalosan elismert nemzeti kisebbségeink tehát: a németek, a szlovákok, a horvátok, a románok és az ukránok mellett a szerbek, a szlovének, a lengyelek, a görögök, a bolgárok, a ruszinok és az örmények is, míg etnikai kisebbségünként cigányságot tartjuk nyilván. A nemzeti-etnikai kisebbség fogalmának tisztázásán túl a hazánkban élő lakosságot erősen megosztja, hogy egyes honfitársaink melyik társadalmi népcsoport tagjai közé sorolhatóak. E témakör megközelítéséhez elég feltennünk a következő kérdést: ki számít ma Magyarországon cigánynak?

TÓTH Csaba

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

A cigányságot 1990 óta a szakirodalomban és a mindennapos életben egyre gyakrabban roma kisebbség megnevezéssel illetik, ezért ezen etnikum megnevezésére magam is felváltva használok a cigány és a roma kifejezést. A jelenlegi magyarországi jogi szabályozás alapján az tekinthető egy etnikai csoport tagjának, így például cigánynak, aki szabad választásából annak vallja magát. „*Valamely kisebbséghez való tartozás vállalása és kinyilvánítása az egyén kizárólagos és elidegeníthetetlen joga. A kisebbséghez való tartozás kérdésében... nyilatkozatra senki sem kötelezhető.*” [18] Ezen elv alkalmazása viszont megtévesztő lehet és a roma kisebbséget érintő átfogóbb vizsgálatot nagymértékben megnehezíti. Már az ilyen témájú kutatás kezdeténél fel kell tenni a kérdést: kiket és milyen alapon tekintünk cigánynak.

Az akadémiai társadalomtudomány előítélet-mentes, elfogulatlan és tárgyilagos álláspontja szerint a magyarországi jogi háttér figyelembevételével e kérdésről nem is lenne célszerű vitát folytatni. De a romákat érintő kutatásokban és a nem tudományos jellegű nyilatkozatokban is már egyre többen mutatnak rá azokra a külső ismertetőjelekre, amelyek által a cigány lakosság a magyar társadalmon belül megkülönböztethetővé válik. A többségi lakosság körében régóta fellelhető az a nézet, miszerint a cigányokat a látható „rasszjegyeik” is felismerhetővé teszik, tehát véleményük szerint a romák Magyarországon „látható kisebbséget” alkotnak. Ez utóbbi megközelítés alapján „*cigány az, akít a nem cigány környezete — különböző ismérvek (például életmód, antropológiai jelleg) alapján — cigánynak tart.*” [19] De valóban kizárólag a nem cigány közvélemény döntése alapján meghatározható, hogy valaki cigány vagy sem? A romák részéről ez utóbbi definíció véleményem szerint joggal a megkülönböztetés érzetét keltheti.

Vitára adhat okot az körülmény is, hogy a többségi társadalom tagjai az elmúlt évszázadokban számottevő hozzájuk sodródó romával kötöttek házasságot. Ez a ma is élő asszimilációs folyamat természetesen a cigányság irányába is megfigyelhető, mivel ők is sok nem romát fogadtak be maguk közé. A problémát bonyolítja, hogy a közvélemény többsége eltérő módon tartja számon a hovatartozás kérdését az asszimilálódott emberek esetében. Hann Endre és Tomka Miklós 1979-es kutatása alapján például a nem roma lakosság többsége a legasszimiláltabb körülmények között élő cigányokat is cigányak tekintette, miközben a többség szerint az a nem roma személy is „elcigányosodik”, aki romák közé költözik vagy házasodik. A cigánnyá minősítés ezen ügymenetével nehéz tehát egyetérteni, de e társadalmi folyamatot semmiképpen nem szabad figyelmen kívül hagyni. [20]

A magyarországi cigányság helyzetének felmérésére tett első átfogó kutatást 1893-ban a Magyar Statisztikai Hivatal készítette. Ez a „czigányösszeírás” meggyőződésem szerint a magyarországi cigányság történetének egyik legfontosabb dokumentuma, amely elsőként vizsgálja a hazai cigányság lakásviszonyait, családi állapotait, vallási megoszlását, megélhetési módját és nem utolsó sorban nyelvismeretét és írni-olvasni tudásbeli képességét is. Ez a módszeres kutatás kiterjedt azon cigányokra is, akik „*már teljesen beolvadtak a polgári és polgárosult társadalomba, a többi lakosságtól immár nem különböznek sem élet-, sem kereset módra, sem műveltségre, sem szokásokra, legfeljebb némi antropológiai árnyalatra nézve.*” [21] Kemény István és munkatársai 1971-es, 1993-as és 2003-as évben szintén a többségi társadalom véleményét alapul véve végeztek országos reprezentatív cigánykutatást.

Ez a vélt származás ugyanakkor számtalan esetben nem felel meg a vizsgált csoport vagy egyén identitásának. Ezt a kölcsönös asszimilációs folyamatokon túl az is magyarázza, hogy a magyar szóhasználatban maga a cigány kifejezés is gyakran negatív jelentésárnyalatokat hordoz. A roma identitás megfogalmazása és felvállalása gyakran a cigányság politikai aktivizálódásához kapcsolódik. Álláspontom szerint az, hogy egyes személyeket bárki akarata ellenére más kategóriába sorol éppúgy elfogadhatatlan, mint hogy valaki cigány gyökerei ellenére más származásúnak tartja magát. Az önbevallás elve alapján ezért lehet megtévesztő a magyarországi cigányság számarányára és egyéb szociológia jellemzőire irányuló bármilyen vizsgálat. A hazai romák többszázszáz tömegét viszont nem szabad és nem is lehet megkerülni. A cigány lakosság részéről is kényszerűség, hogy helyzetük célzott javításához mindenki pontos képet kaphasson a valós helyzetről. A magyar társadalmon belül viszont az, ha bárki a cigány kisebbséghez tartozó személyről ránézés alapján dönt, és nem identitásnyilatkozatot kér tőle, egyúttal a diszkrimináció elterjedését vonja maga után.

Magyarországon a kisebbségek, így főleg a romák kapcsán létrejövő vita már jóval túlmutat a „hétköznapi” származás vizsgálatának kérdésén. Véleményem szerint megállja helyét az a kijelentés, hogy Magyarország legnagyobb etnikai feszültsége az elmúlt évtizedben és várhatóan a közeljövőben is a cigány etnikumhoz kapcsolódik. Ők alkotják a magyar társadalom leghátrányosabb helyzetű és legnagyobb létszámú, hivatalosan elismert kisebbségét. Amennyiben a társadalom és a nagypolitika ezen kiéleződő helyzetre megtalálná a kiutat, az önbevalláson alapuló felmérések eredménye is közelebb kerülhetne a valósághoz és a probléma további megoldására hozott intézkedések is célirányosabbak, eredményesebbek lehetnének. Hazánkban együtt lehet és kell élnie romának és nem romának egyaránt. Amennyiben a kölcsönös gyanakvás és ellenérvzés háttérbe szorul, egymás hibáinak figyelése helyett mindenki saját és a közösség boldogulásáért is aktívan tesz: a mai társadalmi konfliktusokban már nem is lesz mindenekfelett álló szempont, hogy ki is cigány Magyarországon.

Kulcsszavak: etnikum, kisebbség, többség, roma, definíciós nehézségek

Keywords: ethnic group, minority, majority, roma, definition problems

FELHASZNÁLT IRODALOM

- [1] Dr. Beréti László (2009.): *Kisebbségek, kisebbségi törekvések Kelet- Európában. Biztonságpolitikai ismeretek igazgatási vezetők számára I.* ZMNE. Budapest. 3. oldal.
- [2] Ságvári Bence (1999.): *A kisebbségek helyzete a Balkánon - A múlt és a jövő.* Kisebbségkutatás. 1999. év 1. szám. http://www.hhrf.org/kisebbségkutatás/kk_1999_01/cikk.php?id=51 (Letöltve:2012.11.22.)
- [3] Nicola Girasoli (1995.): *A nemzeti kisebbségek fogalmáról.* Akadémia Kiadó. Budapest. 107. oldal.
- [4] Dr. Beréti László (2009.): *Kisebbségek, kisebbségi törekvések Kelet- Európában. Biztonságpolitikai ismeretek igazgatási vezetők számára I.* ZMNE. Budapest. 5. oldal. Vö. Bíbó István (1984.): *Összegyűjtött munkái 4.* EPMSZ. Bern. 1003- 1004. oldal.
- [5] Nicola Girasoli (1995.): *A nemzeti kisebbségek fogalmáról.* Akadémia Kiadó. Budapest. 37. oldal.
- [6] Nicola Girasoli (1995.): *A nemzeti kisebbségek fogalmáról.* Akadémia Kiadó. Budapest. 95. oldal.
- [7] Csányi Edina (2004.): *A kisebbségvédelem és egyes jogi kérdései - 1. rész.* Jogelméleti Szemle. 2004. év 4. szám. <http://jesz.ajk.elte.hu/csanyi20.html> (Letöltve: 2012.11.22.)
- [8] Nicola Girasoli (1995.): *A nemzeti kisebbségek fogalmáról.* Akadémia Kiadó. Budapest. 111. oldal.
- [9] Nicola Girasoli (1995.): *A nemzeti kisebbségek fogalmáról.* Akadémia Kiadó. Budapest. 114. oldal.
- [10] Kántor Zoltán- Majtényi Balázs (2005.): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről.* Rejtjel kiadó. Budapest. 379. oldal.
- [11] Csányi Edina (2004.): *A kisebbségvédelem és egyes jogi kérdései - 1. rész.* Jogelméleti Szemle. 2004. év 4. szám. <http://jesz.ajk.elte.hu/csanyi20.html> (Letöltve: 2012.11.22.)
- [12] Fábrián Gyula- Ötvös Patrícia (2003.): *Kisebbségi Jog. I.* Komp- Press Korunk Baráti Társaság Kiadó. 23. oldal.
- [13] Dr. Beréti László (2009.): *Kisebbségek, kisebbségi törekvések Kelet- Európában. Biztonságpolitikai ismeretek igazgatási vezetők számára I.* ZMNE. Budapest. 6. oldal.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

TÓTH Csaba

Budapest, 2013.
6. évfolyam 1. szám

- [14] Dr. Beréti László (2009.): *Kisebbségek, kisebbségi törekvések Kelet- Európában. Biztonságpolitikai ismeretek igazgatási vezetőik számára I.* ZMNE. Budapest. 6. oldal.
- [15] Csányi Edina (2004.): *A kisebbségvédelem és egyes jogi kérdései - 1. rész.* Jogelméleti Szemle. 2004. év 4. szám. <http://jesz.ajk.elte.hu/csanyi20.html> (Letöltve: 2012.11.22.)
- [16] Nicola Girasoli (1995.): *A nemzeti kisebbségek fogalmáról.* Akadémia Kiadó. Budapest. 28. oldal.
- [17] 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól 2. §
- [18] 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól 7. § (1.)
- [19] Kocsis Károly- Kovács Zoltán (2001.): *A cigány népesség társadalomföldrajza. A cigányok Magyarországon.* Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 13. oldal.
- [20] Dubcsik Csaba (2009.): *A magyarországi cigányság története.* Osiris Kiadó. Budapest. 17. oldal.
- [21] Kemény István (2000.): *A magyarországi romák.* Széchenyi Nyomda Kft. Győr. 12. oldal.